

ACHTER HET NEPNIEUWS

Met een voorwoord van Jos van Helvoort

LIVE
NEWS

VINCENT M.A. JANSSEN

Achter het nepnieuws

ISBN 978-94-6301-408-3

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht
www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Grafisch ontwerp: Studio Iris, Leende

© 2022. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Achter het nepnieuws

Vincent M.A. Janssen

Met een voorwoord van Jos van Helvoort

Uitgegeven ter gelegenheid van het mini-symposium
Nepnieuws en het hoger onderwijs
op donderdag 30 juni 2022

De Haagse Hogeschool
Lectoraat Duurzame Talentontwikkeling

Eburon
Utrecht 2022

Inhoud

Nepnieuws en het hoger onderwijs	7
1 Nepnieuwsinflatie	13
2 Het mediadieet	19
3 De echokamer	25
4 De geloofscrisis	31
5 Pleisters en remedies	37
6 En nu?	43

Nepnieuws en het hoger onderwijs

Nepnieuws op onze hogeschool? Onzin, zullen sommigen denken. De Haagse Hogeschool is een kennisinstituut dat mensen opleidt om te handelen op basis van betrouwbare informatie. Daarnaast doen we op De Haagse praktijkgericht onderzoek waarbij we ons baseren op data die we zelf hebben verzameld. Nepnieuws bestaat niet op onze hogeschool!

Wie de discussies over nepnieuws of desinformatie de afgelopen jaren heeft gevolgd, zal echter beter weten. Desinformatie is van alle tijden maar sinds het uitbreken van de coronacrisis in 2020 en de Russische inval in Oekraïne in februari 2022 is het maatschappelijk debat daarover veel prominenter aanwezig. Ook op de hogeschool merken we dat studenten en docenten zich hardop uitspreken. Voor hun nieuws- en informatievoorziening over deze onderwerpen zijn zij echter steeds vaker afhankelijk van online media die behalve betrouwbaar nieuws ook sensatieberichten verspreiden of nog erger, berichten die enkel als doel hebben om mensen tegen elkaar of tegen het

‘gezag’ op te zetten. En deze berichten worden vaak ondoordacht in grote hoeveelheden geliket, geretweet en doorgestuurd.

De impact van het nieuws dat via sociale media wordt verspreid, blijft niet zonder gevolgen voor de manier waarop we letterlijk met elkaar ‘samenleven’. Soms versterkt het hoge aantal likes en vermeldingen van berichten onze eigenwaarde, in andere gevallen is de inhoud die viraal gaat van dien aard dat ze vooral ontwrichtend werkt. Mensen ervaren dat er tweespalt wordt gezaaid. In menige familie komt het voor dat broers en zussen of ouders en kinderen hun gedachten en opinies over actuele gebeurtenissen niet meer met elkaar delen omdat ze weten dat hun overtuigingen te ver uit elkaar zijn gegroeid. Mensen lijken vast te zitten in hun eigen ‘bubbel’. Juist gedurende de Covid 19-crisis is duidelijk geworden hoe ontwrichtend het nieuws op sociale media kan werken. Het kan niet anders dan dat ook onze studenten en collega’s hieronder te lijden hebben.

Ook Vincent Janssen, journalist en voorheen informatie-specialist bij de UB Maastricht, ervoer een verregaande polarisatie tussen hemzelf en zijn familie. Dat was voor hem echter geen aanleiding om zich voor het nepnieuws af te sluiten. Integendeel, hij besloot zich onder te dompelen in de berichtenstroom van ‘complotdenkers’ en deed daarvan verslag in zes afzonderlijke afleveringen van *IP, vakblad voor informatieprofessionals*. Vincent opent dit

mini-symposium over 'Nepnieuws en het hoger onderwijs'. Bovendien heeft de redactie van het blad IP toestemming gegeven om zijn zes artikelen van het afgelopen jaar te bundelen in dit boek.

Na de voordracht van Vincent Janssen volgt een forum-discussie. Centraal staat de vraag hoe het hoger onderwijs of juist het onderzoek aan hogescholen kan bijdragen aan de bestrijding van desinformatie. Vertegenwoordigers van het openbare bibliotheekwezen (Marjolein Oomes van de Koninklijke Bibliotheek), het wetenschappelijk onderzoek (buitengewoon hoogleraar Frank Huysmans, Universiteit van Amsterdam) en praktijkgericht onderzoek (Elke Müller, De Haagse Hogeschool) gaan onder leiding van collega hogeschooldocent Peter Becker met Vincent en de zaal in discussie over vragen als:

- Wat is de beste manier om nepnieuws te bestrijden?
- Hoe kan het hoger onderwijs daarbij helpen?
- Wat zou de rol kunnen zijn van de mediaplatforms zelf?
- Hoe ver reikt de verantwoordelijkheid van de overheid?
- Waar zou het (praktijk)gericht onderzoek over moeten gaan?

Met dit symposium neem ik na meer dan twintig jaar afscheid van de hogeschool. Ik ben De Haagse Hogeschool, de Faculteit IT&Design, het lectoraat Duurzame Talentontwikkeling en lector Ellen Sjoer in het bijzonder, zeer dankbaar dat ik gedurende tien jaar de gelegenheid heb gehad om naast mijn docentschap onderzoek te doen

naar informatievaardigheden en mediawijsheid. Het onderzoek in het kader van mijn proefschrift over het beoordelen van informatievaardigheden bij studenten, was daarbij een hoogtepunt.

Toen ik twintig jaar geleden begon aan mijn baan als docent bij de opleiding Informatiedienstverlening en -Management (IDM) had ik vaag het idee dat ik ook onderzoek zou willen doen naar het informatiegebruik van studenten. Gaandeweg verbreedde mijn interesse zich van beroepsmatig informatiegebruik naar aanpalende terreinen zoals nieuws, media en journalistiek. Bovendien heb ik mijn onderzoeksactiviteiten steeds beter kunnen inbedden in samenwerkingsverbanden zoals het afgelopen jaar in het Erasmus+ project SMILES. Samen met onderzoekers en professionals van de Koninklijke Bibliotheek, het instituut Beeld en Geluid en partners uit Vlaanderen en Spanje werken we als lectoraat Duurzame Talentontwikkeling aan een concept dat jongeren in de leeftijd van 12 tot 15 weerbaar maakt tegen desinformatie. Gelukkig heb ik Elke Müller bereid gevonden om mijn plaats in dat onderzoekproject per 1 september in te nemen, nu ik besloten heb om vervroegd met pensioen te gaan. Natuurlijk zal ik de uitkomsten van dat onderzoek nauwlettend volgen op smiles.platoniq.net. Ik nodig alle geïnteresseerden uit om dat ook te doen.

Jos van Helvoort
30 juni 2022

Achter het nepnieuws

Vincent M.A. Janssen

Deze tekst van Vincent M.A. Janssen verscheen
eerder als een reeks van zes artikelen in
IP, vakblad voor informatieprofessionals

1 Nepnieuwsinflatie

(11 februari 2021)

Er is geen tekort aan meningen over ‘complotdenkers’, ‘coronawappies’ en ‘antivaxxers’. Maar weten we genoeg over nepnieuws om hen te begrijpen? In deze nieuwe serie duiken we dieper in de wereld van nepnieuws.

De afgelopen feestdagen waren onvergetelijk. Niet vanwege de lockdown, maar vanwege het pijnlijke besef dat nepnieuws geen typisch Amerikaans probleem meer is. Als ik de hoofden tel aan de Zoom-dinertafel, halen we de dekkinggraad voor de coronavaccinaties nooit. Terwijl ik diezelfde maand nog sprak over nepnieuws tijdens het KNVI-event *SmartHumanityTV*, viel ik angstvallig stil toen familieleden grondwettelijke bezwaren uit de hoge nepnieuwshoed toverden waarom zij geen mondkapjes hoeven te dragen of een prik hoeven te gaan halen. Ik realiseerde me dat een discussie hierover geen zin had. Ze waren overtuigd van hun eigen gelijk, en hun hele mediadieet beaamt dit gelijk. En belangrijker: ik had geen idee hoe dat mediadieet eruitzag, juist omdat ik

me altijd zo verweerde tegen nepnieuws. Volgens diezelfde familieleden zijn mensen zoals ik ‘niet wakker’, ‘sheeple’ en ‘de onwetende zaligen’. Ik besloot daarom een poging te doen om hen te begrijpen en mezelf onder te dompelen in hun wereld. Mijn eerste bevinding? De term ‘nepnieuws’ is nutteloos.

Voetbal

Nog geen vijf jaar geleden stond mijn teller van de keren dat ik het woord gebruikte op nul. Daar kwam eind 2016 een einde aan. Tijdens de Amerikaanse presidentsverkiezingen destijds deed de term zijn definitieve intrede. Niet alleen bij mij, maar wereldwijd. In *Google Trends* is de toename eenvoudig te herleiden naar oktober dat jaar, vlak voordat de Amerikaan naar de stembus ging. Sindsdien is het woord (ook als belediging of verwijt) gemeengoed geworden, en daarmee ook het stigma over de mensen die het lezen. Een meerderheid in Nederland houdt zich daarom verre van nepnieuws. Niet gek, dat werd immers met talloze overheidscampagnes, lesprogramma's en mediaberichten sterk aanbevolen. Maar die boodschap landde niet bij iedereen. Het resultaat is een verdere polarisatie, ook tussen mijn familie en mij. Ik zette mezelf – als lezer van ‘echt nieuws’ – lijnrecht tegenover de lezers van het ‘neppe nieuws’. Door die afstand is het lastig om de belevingswereld van de complotdenker te begrijpen; het is alsof je over voetbal praat zonder ooit een wedstrijd te hebben gezien. Mijn eerste stap was het ontleden van wat ik denk dat nepnieuws is.

Containerbegrip

De term suggereert dat er een duidelijke scheiding is tussen nieuws dat juist en onjuist is. Hoewel dit in essentie nog steeds klopt, wordt er ook een onderscheid gemaakt in de intentie van de onjuistheid. Lieg ik bewust of zuig ik een nieuwsstukje uit mijn duim? Dan valt dat onder desinformatie. Maak ik per ongeluk een foutje? Dan noemen we dat misinformatie. Maar het bleef niet bij deze categorieën. Inmiddels wordt er ook – onder andere door Europese instellingen zoals de European Association for Viewers Interests (EAVI) – onderscheid gemaakt in motivatie. Pseudowetenschap, clickbait en satire zijn slechts een paar van de vele types van nepnieuws. Tegenwoordig moeten we daar ook nog deepfakes bij rekenen en worden in de media zelfs hacks en nepnieuws door elkaar gebruikt. Het is een containerbegrip geworden. We hebben zo veel met het woord gestrooid, met name om alle ‘foute’ vormen van informatie mee te duiden, dat het zijn betekenis aan het verliezen is. En daarmee zijn functie.

Wijzen met het vingertje

Iets nepnieuws noemen heeft al lang niet meer uitsluitend te maken met de feitelijke (on)juistheden in het nieuws. Ik moet nu zelfs uitleggen aan mijn familieleden dat vooringenomenheid en verdienmodellen een even grote rol spelen. Een ingewikkeld verhaal, waarbij het steeds begrijpelijker wordt dat mensen halverwege afhaken. Al helemaal als je probeert uit te leggen dat het geen opzichzelfstaand fenomeen is. De intentie en motivatie

van nepnieuwsmakers is slechts een factor. Ondersubsidiëring van de journalistiek, het gebrek aan innovatiekracht in de traditionele media, de opkomst van open sociale platformen, het gebrek aan regulatie van overheden en het achterlopen van wetgeving geven allemaal zuurstof aan nepnieuws. Wijzen met het vingertje naar mensen die nepnieuws lezen – iets wat ik al te graag deed – is een schijnoplossing. Het geeft vooral de wijzer een volstaan gevoel, maar het doet niets af aan de onderliggende problemen waardoor nepnieuws kan ontstaan en gedijen.

Transcripties Trump

Een van die vingerwijzende oplossingen is de factcheck. Daarmee proberen gevestigde journalisten een tegengeluid te geven aan onjuistheden. De complexiteit van het fenomeen nepnieuws blijkt wel uit de ineffectiviteit van deze checks. Niet alleen verschijnen factchecks vooral in de mainstream media (die veel lezers van nepnieuws niet lezen of kunnen lezen), er zit ook de aanname in dat de waarheid per definitie onjuistheden rechtzet. De term ‘nepnieuws’ suggereert immers dat in zijn antithese ‘echt nieuws’ de oplossing ligt. De eerste impeachment-poging van Donald Trump was een duidelijk voorbeeld dat deze vlieger zelden opgaat. Iedereen had daar toegang tot dezelfde informatie, namelijk de transcripties van telefoongesprekken gevoerd door Trump. Strafbare feiten waren daar duidelijk hoorbaar. Toch deed dit weinig om nepnieuws erover tegen te gaan.

Sterker nog, de transcripties werden zelden gelezen door de conservatieve Amerikaanse burger.

Op reis

Omdat we niet erop kunnen vertrouwen dat de aanwezigheid van juiste informatie en de veroordeling van complotdenkers nepnieuws de wereld uit helpen, gooien we het over een andere boeg. Hoe? Door het mediadiet aan te nemen van een complotdenker. Inmiddels volg ik talloze websites als VirusWaarheid, FrontNieuws en NaturalNews, luister ik naar Lange Frans-podcasts en ben ik lid van Facebookpagina's vol hoofdletters, zoals EEN AANSLAG OP MENS, DIER EN AARDE, CHEMTRAILS EN NANO ULTRAFIJNSTOF. Ik geef de algoritmes van Facebook en Google de vrije loop om de komende maanden mijn digitale beleving te transformeren tot die van een complotdenker. Ik ga op reis naar echokamers, geloofscrises en complotten. Pas dan kunnen we op een zinvolle manier leren omgaan met nepnieuws in de toekomst. En wellicht kunnen we dan een beter gesprek voeren met complotdenkende familieleden komende kerst. Deze serie is mijn reisverslag. Ga je met me mee?

2 Het mediadieet

(9 april 2021)

Als we onszelf ver van nepnieuws vandaan houden, hebben we dan een goed beeld van hoe het eruitziet? In de tweede editie van de serie 'Achter het nepnieuws' ga ik verder *down the rabbit hole*. Ik volg een mediadieet vol mis- en desinformatie, zodat jij dat niet hoeft te doen.

Om nepnieuws te vinden hoef ik niet ver te zoeken. Het is een kwestie van al die familieleden on-ontvolgen op Facebook die nog steeds denken dat 9/11 een hoax is. Naarmate mijn feed zich in enkele maanden meer vult met foutieve informatie, valt al snel op dat nepnieuws niet enkel nep nieuws is. Het is ook een mengelmoes van 'echt' nieuws met 'echte' bronnen, maar met verkeerde interpretaties. Een artikel van de NOS over een vaccinatieplicht in Indonesië werd bijvoorbeeld door een Facebookvriend gebruikt om aan te tonen dat de Nederlander een 'SLAAF!!!' is van 'HET SYSTEEM'. Nepnieuws blijkt even gelaagd te zijn als de *deep state*; hoe dieper je gaat, hoe duisterder het wordt. Althans, dat heb ik gelezen.

Universiteit van het Leven

In de eerste editie sprak ik over de verschillende intenties bij nepnieuws; bij misinformatie is er geen intentie om foute informatie te maken of te delen, bij desinformatie is die intentie er wel. Dit model blijkt vooral theoretisch te zijn. In de praktijk is het vrijwel onmogelijk om bij de meeste nepnieuwsberichten de intentie te achterhalen. Probeer mijn achterneef de slinkse plannen van Bill Gates te dwarsbomen met een opzettelijk gefabriceerde video van een dokter die vertelt dat vaccinaties zinloos zijn? Of heeft hij gewoonweg niet door dat de dokter eigenlijk gepromoveerd is aan de ‘Universiteit van het Leven’?

Dit soort nepnieuwsberichten staat ook niet op zichzelf. De reacties, *shares* en interpretaties van de berichten maken evengoed deel uit van het fenomeen. Een vraag op Twitter van een bezorgde kennis of je levensverzekering nog geldig is als je meedoet aan het ‘c-vaccinatie-experiment’, is na vier deelacties al de schuld van Rutte. Daarmee lopen de intenties door elkaar, waardoor mis- en desinformatie lastig van elkaar te onderscheiden zijn.

Ondode nazi's

Mijn zoektocht houdt overigens niet op bij sociale media; ik ga ook actief op zoek naar de ‘Aardse Waarheid’. Zo kom ik terecht bij verreikende complotten. Lange Frans blijkt slechts het topje van de ijsberg. En hij is allang passé, heb ik mij door doorgewinterde complotdenkers laten vertellen. Ik ga daarom dagelijks artikelen lezen op websites als *WantToKnow*, *FrontNews*, *NaturalNews* en *Viruswaar-*

heid. De hot topics? Corona, Mark Rutte, big pharma, on-dode nazi's, de vorm van de aarde, de mainstream media en natuurlijk geheime pedofielennetwerken.

Het meest opvallende aan deze zoektocht is niet eens het bestaan van 5G-zombie-VVD'ers die aandelen hebben in Pfizer, maar de onderlinge samenhang tussen al die theorieën. Grootschalige complotten tussen politici, bedrijven en duivels zijn verantwoordelijk voor de meeste ellende op aarde, maar wie bedenkt dit soort connecties en complotten?

Complotrocksterren

Tijdens mijn reizen op verschillende fora kom ik regelmatig dezelfde personen tegen. De nepnieuws wereld kent namelijk een aantal grote namen. Martin Vrijland en Frans Heslinga zijn wellicht de grootste rocksterren. Vrijland – die er overigens ook behoorlijk rock-'n-roll uitziet – runt zijn eigen website waar veel nepnieuwsberichten aan refereren. Over met name pedofielennetwerken heeft hij veel te zeggen; die zitten namelijk overal. Hoe hij dit weet? Volgens zijn website is het hem onder andere 'ongepland gelukt om te infiltreren bij de AIVD'. Een QAnon van eigen bodem dus, dat hem veel geloofwaardigheid geeft.

Heslinga daarentegen heeft bekendheid gekregen door optredens in de mainstream media. Daar werd hij het boegbeeld van de platteaardegemeenschap in Nederland. Met een *matter-of-fact*-manier van spreken maakt hij informatieve video's over chemtrails, het heelal en na-

tuurlijk de schijfvormige aarde. En als je je afvraagt waar die afbeeldingen op Facebook vandaan komen met teksten als ‘angst is de grootste ziekte’: Heslinga heeft er maar liefst zestig voor je op zijn website.

Veel zenden, weinig praten

Voordat ik in deze wereld dook – en nog niet ‘wakker’ was – dacht ik dat nepnieuws en complottheorieën er deels waren om een simpel antwoord te bieden voor een steeds complexer wordende wereld. Die vlieger gaat helaas niet altijd op; ik zit nu zelfs met meer vragen dan voorheen. Ik weet nog steeds niet of het nu chemtrails of vaccinaties zijn die mij hersenspoelen met fluoride. Of was het bariumhydroxide? En zit Bill Gates of Hugo de Jonge nu achter de kindersterfte? Een bijkomend probleem: ik kan de vragen nergens stellen. Constructief debat blijft uit, ook op fora. Het is vooral een kwestie van zenden, maar weinig praten. Ik werd zelfs uit verschillende besloten Facebookgroepen gezet omdat ik verhelderende vragen stelde.

Consensus ver te zoeken

De grote hoeveelheid informatie en de verschillende lagen nepnieuws maken het medialandschap enorm complex. Het veelvoud aan artikelen over Luciferianisme laat dit goed zien. Deze praktijk probeert verbanden te tonen door onder andere satanische symbolen te vinden in alledaagse zaken. Zo zou de NAVO een voortzetting zijn van het Derde Rijk omdat hun kantoor in Brussel lijkt op een

SS-logo. En de Illuminati zitten overal waar een driehoek op staat.

Door die complexiteit is consensus dan ook zelden te vinden. Zo beschuldigde de eerdergenoemde Vrijland zelfs Viruswaarheid van kindermisbruik. En platteaardegoeroe Heslinga is volgens Vrijland eigenlijk een ‘false agent’, terwijl Heslinga zelf beweert een uitnodiging te hebben ontvangen van de Illuminati. Wie moet ik nu geloven? Het is eenvoudiger om uit te vogelen hoe de NASA het voor elkaar kreeg om iemand daadwerkelijk naar een ander hemellichaam te sturen dan de rode draad te vinden in alle verschillende maanlandinghoaxes.

Allesomvattend scepticisme

Het meest verontrustende aan mijn maandenlange blootstelling aan nepnieuws is dat ondanks dat ik zelden een complottheorie of nepnieuwsbericht geloof, het inmiddels wel mijn perspectief aantast. Ik voel een allesomvattend scepticisme sluimeren, waardoor ik met een schuin oog naar de wereld kijk. Niet alleen naar Vrijland en Heslinga, maar ook naar de politiek, de media en de wetenschap. Ik stelde me recentelijk hardop de vraag of de *NOS* wel echt objectief is. En of Rutte meer zou weten over het coronavirus dan hij zegt. Beginnen de echo's van mijn digitale kamer hun effect te hebben? Dreig ik in een geloofscrisis terecht te komen? Daarover meer in de volgende delen van deze serie.

3 De echokamer

(17 juni 2021)

Vijf maanden geleden likete ik voor het eerst een post over radioactieve mondkapjes. Sindsdien ben ik steeds dieper in een echokamer vol nepnieuws gewandeld. Galmt het er hard? En hoe geluidsdicht is die? Voor deze derde editie van 'Achter het nepnieuws' leg ik mijn oor te luister in mijn eigen echokamer.

Mijn aandacht is uiterst kostbaar. Daarom doen tech-bedrijven er alles aan om mij aan hun platformen te kluisteren. Ik zoek een keer naar een video over Herbalife en ik kijk de rest van het jaar naar aanbevolen filmpjes over coronagenezende lavendelshakes en hoe ik mijn eigen baas kan worden in een piramideschema. Het resultaat is een gepersonaliseerde *feed* van informatie, ofwel een filterbubbel. Handig voor techbedrijven die zo meer advertenties verkopen, onhandig voor mijn beïnvloedbare brein. Die personalisatie vindt ook plaats bij thema's als politiek, corona en klimaatverandering. Door daarnaast lid te worden van allerlei nepnieuwsgroepen

zorg ik ervoor dat geen alternatief feit aan mijn aandacht ontsnapt. Door mijn experiment ben ik in een echokamer terechtgekomen. Hoe ziet die er vanbinnen uit?

Blinde oelewapper

Als ik mijn medemillennials op Reddit moet geloven, zitten de echokamers vooral gevuld met klimaatsceptische boomers en ‘Karens’ (een stereotyperende benaming voor bevooroordeelde, racistische en anti-vax-vrouwen). Nepnieuws, kom ik achter. Socioloog Jaron Harambam zei al jaren geleden dat nepnieuwslezers en complotdenkers geen specifieke demografie kennen. Ook in mijn eigen echokamer zit een gemêleerd gezelschap, van alle leeftijden en achtergronden. Al zijn er bovengemiddeld veel life coaches en multi-levelmarketingverkopers van essentiële oliën actief. Zijn er dan overeenkomsten te vinden in het opleidingsniveau? Nee, dat varieert namelijk van de universiteit (waar je blijkbaar gebrainwasht wordt tot D66’er) tot de *Red Pill University*, een videokanaal vol complotten, vernoemd naar de rode pil uit *The Matrix*.

Wat veel echokamergenoten delen, is hun oprechte zorgen over de toekomst, hun betrokkenheid bij maatschappelijke problemen en hun onderzoekende geest. Alleen slaat wat ze lezen soms als een tang op een varken. Zo zou een potje gemalen kurkuma per dag tegen kanker helpen en is er bewijs dat Finland niet bestaat. Uiteraard zijn velen van hen even sceptisch over mijn scepsis. Sommigen hebben zelfs medelijden met me omdat ik een

‘product van het systeem’, een ‘oelwapper’ en een ‘blinde’ ben. Niets persoonlijk, verzekeren ze me.

Illusie van bewijs

Zoals ik in het vorige deel van deze serie schreef, schiet de bewijsvoering voor veel nepnieuwsberichten tekort. In mijn echokamer en in veel commentaarsecties is er soms zelfs een *feedback loop* van bronnen. Om bijvoorbeeld te bewijzen dat ‘zielskracht’ ziektes kan genezen, wordt verwezen naar andere artikelen op dezelfde nepnieuwssite. Soms van dezelfde auteur. In die artikelen zijn vervolgens ook geen geloofwaardige bronnen te vinden. Deze *loop* – die versterkt wordt door de aanbevelingen van algoritmes – creëert een illusie van bewijs, dat ondanks een gebrek aan feiten geloofwaardig is. Oftewel een echo.

Maar zijn echokamers geluidsdicht? Als ik de onderzoeken van *Zondag met Lubach* en de *NOS* moet geloven, krijg ik niets meer van de mainstream media mee zodra ik in de ‘fabeltjesfuik’ kuier. Omdat ik inmiddels ‘wakker’ ben en weet dat ‘de publieke omroep corrupte staatspropaganda is met een beeldfrequentie die ervoor zorgt dat kijkers sneller gehoorzamen’, zoek ik verder. Maar goed ook, want mijn aannames over echokamers houden wetenschappelijk gezien nauwelijks stand.

Wanden niet geluidsdicht

Een team van Duitse en Noorse wetenschappers zocht het afgelopen jaar uit of ‘echokamer’ wel een geschikte term is. Zij kwamen erachter dat haar wanden allesbe-

halve geluidswerend zijn; er dringen nog steeds veel mainstream nieuws en tegenstrijdige opvattingen de kamer binnen. De vaccinatietwijfelaars in mijn omgeving gebruiken bijvoorbeeld artikelen van *NU.nl*, zoals over AstraZeneca, in hun argumentatie. De effecten van echo's zijn volgens de onderzoekers daardoor minder ingrijpend dan we denken. Zo is er nog steeds veel onenigheid in de echokamer. In mijn bubbel zie ik bijvoorbeeld verdeeldheid over het nieuws dat Sigrid Kaag eigenlijk een man is. Of een demon.

Die verdeeldheid is niet vreemd, gezien de schaal en de diversiteit van de nepnieuws wereld. Online wordt er regelmatig gesproken over de nepnieuwsjtsberg. Het nepnieuws dat de meesten van ons kennen, zoals over Big Pharma, de Rothschilds en klimaatverandering, is slechts het topje. Daaronder schuilt een hele wereld van vergaande theorieën en intenties die variëren van bewuste desinformatiecampagnes van autoritaire regimes tot grootschalige complotten om met sojabonen de wereld te ontdoen van mannelijkheid.

Rekenfout

Die diversiteit en het gebrek aan consensus betekenen overigens niet dat corrigerende feedback in de echokamer altijd met open armen wordt ontvangen. De reactie die ik het vaakst zie op mijn weerwoord is 'ga zelf maar op onderzoek uit'. Met alle plezier, maar als dat onderzoek het tegendeel bewijst willen ze het liever niet horen. Zo lees ik op de website van platteaardegoeroe Frans Heslinga dat

onze planeet met 66.666 milj per uur om de zon draait. Dat moet volgens hem wel iets te maken hebben met de duivel. Genoeg volgers wijzen hem erop dat het getal niet klopt, het is een rekenfout. Deze reacties worden echter genegeerd of weerlegd met *whataboutisme*.

Het Duitse en Noorse onderzoek laat ook zien dat echokamers en sociale media niet leidend zijn voor het ontwikkelen van sterke overtuigingen. Ook mensen die niet het eelt van hun duimen scrollen op Facebook, kunnen ontvangers en delers van nepnieuws zijn. Recentelijk hoorde ik op een verjaardag de claim dat waterzuivering via planten moet plaatsvinden. Dat haalde volgens een kennis – die zelf niet actief is op sociale media – alle chemicaliën waarmee de overheid ons wil vergiften uit het drinkwater. Een snelle factcheck op mijn telefoon toont aan dat de overheid ons water allang zuivert met deze methode.

Othering

Het idee dat echokamers en algoritmes onze opvattingen bepalen, ondermijnt de complexiteit van de wereld achter fake news. Het is een luie verklaring, waarin causatie en correlatie door elkaar lopen. Uit onderzoek van de Universiteit van Oxford blijkt bijvoorbeeld dat sociale media en echokamers niet de oorzaak zijn van politieke polarisatie; iets wat wel vaak gedacht wordt. Net als de term ‘nepnieuws’ lijkt ook de ‘echokamer’ eerder een verwijt. Het is een manier van *othering*; lezers van zowel nep- als echt nieuws beschuldigen elkaar van gevangenschap in de echokamer om hun eigen gelijk te verdedigen.

Ironisch genoeg zijn deze overgesimplificeerde verklaringen zelf gaan echoën in de media; ze geven simpele antwoorden op moeilijke vragen. Als de mainstream media hier de mist ingaan, waarover dan nog meer? Is dit het begin van mijn geloofscrisis? In het volgende deel van deze serie laat ik zien hoe mensen in nepnieuws tuinen zodra de twijfel toeslaat.

4 De geloofscrisis

(12 oktober 2021)

Nu de echo's van nepnieuws al maandenlang op mijn tijdlijnen weerkaatsen, slaat de twijfel toe. Wat kan ik wel en niet geloven? Wie kan ik nog vertrouwen als er overal sluwe ceo's en geheime genootschappen achter zitten? In de vierde editie van 'Achter het nepnieuws' ga ik op zoek naar de gevolgen van een geloofscrisis.

Het *AD* weet al dagen voor de moord op Peter R. de Vries dat hij neergeschoten wordt. Bewijs daarvoor – een screenshot van een nieuwsartikel over de schietpartij met een verkeerde datum – krijg ik een uur na de aanslag in een groepschat. WhatsApp ontploft, maar niet met verdriet. Ruimte voor rouw is er niet. Er zit een luchtje aan deze zaak. Wilde theorieën worden erbij gehaald, van een 'gecoördineerde aanval door de staat om ons af te leiden van het coronabeleid' tot geruchten dat het om een dubbelganger van De Vries gaat. Veel waarschijnlijker dan mijn verklaring: een technisch foutje. Die uitleg is voor

‘de blinden’. Door een diepgeworteld wantrouwen wordt de avond van 6 juli door de mensen in die chat op een andere manier beleefd.

Reflex

Sceptische reacties als deze zijn geen incident. De herdenking van twintig jaar na 9/11 rakelt de ware klassiekers onder de complottheorieën op. Nog steeds wordt door velen geloofd dat de Amerikaanse overheid zelf de aanslagen pleegde als afleiding voor de sloop van WTC 7, een wolkenkrabber met CIA-kantoren nabij de Twin Towers. Tijdens de nasleep van dit soort wereldschokkende gebeurtenissen, zoals een aanslag of een pandemie, laat de geloofscrisis zich het best zien. Het is de reflex om berichtgeving te verwerpen, consensus af te wijzen en antwoorden te zoeken in het onwaarschijnlijke. Nogal wiesde als je dag in dag uit een mediadieet vol nepnieuws volgt.

Als een echte doe-het-zelf internetarts heb ik mijzelf al gediagnosticeerd met de eerste symptomen van deze reflex: cynisme. Het zijn gedachten na een persconferentie als ‘jullie weten vast meer dan jullie zeggen’ die dit verraden. Bij velen gaat het echter verder dan alleen hun nieuwsbeleving. Het wantrouwen manifesteert zich en sluipt in meerdere aspecten van hun levens. Ook offline.

Kwaadaardige elite

Het weigeren van coronavaccinaties omdat je denkt dat de overheid onder een hoedje speelt met grote farmaceuten om een leger van magnetische slaven te maken, is

zo'n gevolg. Het geloof in dit soort nepnieuws neemt inmiddels religieuze proporties aan; geen communicatie-campagne van de overheid brengt op andere gedachten. Het blijft niet bij een afkeer van Pfizer of CDA'ers.

Mijn zelfde familieleden die een prik weigeren, laten hun kinderen (liever) niet naar een school gaan met een 'staatscurriculum', vermijden een dokter die 'moderne westerse praktijken' uitoefent en boycotten bedrijven met oud-politici aan de top. De scholen vertellen namelijk niet de waarheid – over bijvoorbeeld klimaatverandering – omdat de overheid over de inhoud gaat. De huisarts is universitair geschoold, maar de wetenschap wordt door de farmaceutische industrie geregeerd. En veel grote bedrijven zijn *in cahoots* met de regering, waardoor zij meewerken aan de hersenspoeling van burgers. De fanatiekeling gaat nog een stap verder en is ervan overtuigd dat al deze spelers verbonden zijn in een 'cabal'; een populaire theorie over een kwaadaardige elite van pedofiele duivelaanbidders die de *deep state* runt. Ook een echte klassieker.

Waarheidsbeleving

Als er gehandeld wordt op basis van deze theorieën, kan de geloofscrisis real life gevolgen hebben. Zo gaat een vriendin niet stemmen omdat ze las dat de verkiezingsuitslag toch vooraf vastligt en verbrandde een Facebook-connectie zijn paspoort om de vermeende gps-tracker erin te vernietigen. Voor iemand die deze overtuigingen niet deelt, klinken ze fantastisch en zelfs vermakelijk. Voor degenen die de theorieën geloven, is het vooral een last.

We vergeten snel dat deze overtuigingen en het wantrouwen geen keuzes zijn. Het zijn onbedoelde consequenties, gevolgen van gepersonaliseerde algoritmes en onbewuste echokamers. Hoewel er voor sommige makers van nepnieuws een kwade intentie achter zit, is dat voor de meeste consumenten ervan nooit de bedoeling. In een geloofscrisis kan nepnieuws, zonder dat mensen dit wellicht beseffen, deel van de waarheid worden. Even waar als mijn overtuiging dat de aarde rond is, maar deze overtuiging – hoe feitelijk die naar mijn idee ook is – lokt telkens dezelfde reactie uit: het is slechts ‘mijn waarheid’.

Apartheid

Discussies met mijn familieleden en echokamergenoten gaan zelden over feiten versus fictie. Het zijn eerder epistemologische discussies; mijn waarheid versus jouw waarheid. Als je goed luistert naar de bezwaren van antivaxxers hoor je, verstoep in termen als ‘medische apartheid’, een vrees voor verdeeldheid in de samenleving. Die angst is terecht. Niet vanwege overheidsmaatregelen of coronapaspoorten, maar omdat het gesprek aangaan met andersdenkenden haast onmogelijk is. Othering, waar ik in de vorige editie over schreef, creëert een illusie van twee tegenovergestelde homogene kampen, terwijl de consumenten van nepnieuws een enorme variëteit en nuanceverschillen kennen. Toch worden beide kampen over een kam geschoren (zoals ik gemakshalve doe in deze serie) en beschuldigt de een de ander van ‘kudgedrag’ of ‘een gevaar voor de volksgezondheid te zijn’. Verwijten en

stigmatiserende termen als ‘viruswappie’, een van de kanshebbers van Woord van het Jaar 2020, staan constructief debat in de weg en kunnen zelfs vergaande persoonlijke gevolgen hebben.

Eenzaam bestaan

Uit mijn gesprekken met antivaxxers blijkt dat een geloofscrisis kan leiden tot een eenzaam bestaan. Een vriend die zich niet laat vaccineren, schrijft bijvoorbeeld regelmatig over zijn theorieën op sociale media. Hij krijgt online veel bijval, maar vooral van onbekenden. Daar staat een hoge prijs tegenover. Hij is niet meer welkom op familiebijeenkomsten en verliest vrienden die het niet met hem eens zijn. Dit verhaal staat niet op zichzelf; de afgelopen jaren verschijnen regelmatig verhalen in de media van families, vriendengroepen en organisaties die door nepnieuws worden verscheurd.

Het ergste voor de consumenten van nepnieuws is wellicht het gevoel dat iedereen om hen heen blind, gek of beduvels is, terwijl de maatschappij ze het gevoel geeft dat hun stem geen podium verdient. Factchecks van Facebook noemen zij niet voor niets censuur. Het is een leven vol frustratie over het heden en angst voor de toekomst, terwijl velen van hen juist maatschappelijk betrokken en oprecht bezorgd zijn.

Volstouwen met onzin

De oplossingen voor nepnieuws zijn er niet alleen om misinformatie de wereld uit te helpen. Ze beschermen

ook burgers voor de negatieve gevolgen van een geloofs-crisis. Althans, dat zou het doel moeten zijn van overheden, techbedrijven en media die manieren bedenken om nepnieuws te bestrijden. Tot nu toe hebben al hun remedies mij niet weerhouden om mijn mediadieet en beïnvloedbare brein vol te stouwen met onzin. Werken hun oplossingen wel? In het volgende deel van deze serie zoek ik uit hoe goed jij en ik tegen nepnieuws worden beschermd.

5 Pleisters en remedies

(16 december 2021)

Een groot deel van de berichten die mijn tijdlijn vullen, komt met een waarschuwing over misinformatie. Of is al verwijderd voordat ik ze gelezen heb. Talloze initiatieven moeten ons beschermen tegen nepnieuws, maar werken ze ook? In deze vijfde editie van 'Achter het nepnieuws' zoek ik naar het antwoord.

De kerstlampjes boven de straten in Maastricht halen warme herinneringen aan de vorige feestdagen naar boven. Vooral van verhitte discussies aan de eettafel over politiek, corona en klimaatverandering. Het familie-debat tijdens het kerstdiner in 2020 over de aankomende vaccinaties was een van de aanleidingen voor deze serie. Ondanks alle inzet om nepnieuws te voorkomen de afgelopen tijd, zal ik mij ook deze feestdagen met verve moeten mengen in gesprekken over sojabonen vol vrouwelijke hormonen en bijwerkingen van vaccins.

Hoe effectief zijn de maatregelen tegen nepnieuws dan eigenlijk geweest?

Ongehinderd onderdompelen

Van de Europese Commissie tot de basisscholen; de initiatieven om nepnieuws te bestrijden zijn haast ontelbaar. Ook ik heb al meerdere malen in een lokale bibliotheek staan prediken tegen zeventigplussers hoe je een Facebookpost van een kleinzoon kunt controleren op onjuistheden. Echter, het afgelopen jaar kon ik haast ongehinderd mezelf onderdompelen in nepnieuws. Sterker nog, ik zwem vrij rond in een Olympisch bad vol onzin, ver buiten het zicht van de badmeesters. Ondanks alle boosmakerij van politici, de maatregelen van techgiganten en de bezorgdheid van het onderwijs komt vijftien kilometer van mijn huis een groeiend aantal mensen bij elkaar in een schuur om een 5G-loze samenleving te bekokstoven.

Pion van Hugo

De oplossingen voor nepnieuws zijn vaak goedbedoeld, maar minder effectief dan we hopen. Neem factchecking, een stokpaardje van journalisten en wetenschappers. De impact ervan is onzeker, mede doordat het zich lastig laat meten. Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam laat tevens zien dat mensen niet graag informatie lezen waar ze het op voorhand mee oneens zijn. De factcheck bereikt hen dan niet eens, laat staan als die achter een betaalmuur zit.

Hoe ineffectief een factcheck kan zijn, bleek uit een eigen krantenartikel. Ik checkte of het afschaffen van de

anderhalvemetermaatregel de veroorzaker was van de toename in verkoudheidsklachten. Nee, was mijn weloverwogen antwoord. Dat kon je wetenschappelijk niet bewijzen. Het artikel had een averechts effect; het ging behoorlijk viraal in nepnieuwsgroepen. De vragende titel van het stuk was reden genoeg voor reageerders om aan te nemen dat het om een causaal verband ging. Onzin, werd er geroepen op sociale media, de verkoudheid was normaal die tijd van het jaar. Precies de conclusie van het stuk, maar zover kwamen de meeste lezers niet. Menig reageerder gaf aan zijn krantenabonnement uit wantrouwen allang te hebben opgezegd. En ik was plots ‘een pion van Hugo’.

‘Dat griepje’

Dat mijn echokamergenoten de geloofwaardigheid van gecheckte informatie ter discussie stellen, ondervindt ook Meta. Tegenwoordig staat op Instagram een waarschuwing als een bericht informatie over corona bevat, en op Facebook verschijnt een melding als een artikel mogelijk onwaar is. Sinds de start van de pandemie heeft Facebook halverwege dit jaar al meer dan 18 miljoen misleidende posts over het virus verwijderd, maar voor de mensen in mijn Facebookgroepen – wiens berichten keer op keer *ge-redflagged* worden – zijn dit bevestigingen van hun gelijk. ‘Ik kwam te dicht bij de waarheid’, schrijven ze als reactie op hun tijdlijn als hun bericht over kankerverwekkende mondkapjes verwijderd is. Of het geldt als bewijs dat Facebook samenspannt met de

overheid om ‘de waarheid te onderdrukken’. De algoritmes van Facebook die nepnieuws detecteren, worden ook eenvoudig omzeild in hun volgende post; dan is ‘corona’ gewoon vervangen door ‘C19’ of ‘dat griepje’.

Buitenaards wezen

Het wantrouwen geldt ook voor de zoekmachines, die hun muren steeds hoger optrekken met allerlei geverifieerde informatie. Google eens ‘vaccinatie’ en je moet eerst een halve meter naar beneden scrollen voor je bij het eerste zoekresultaat komt. Op een antivaxvriend heeft dit een averechts effect. Hij zweert er nu bij dat wetenschappelijke artikelen die niet in lijn zijn met het regeringsbeleid worden verwijderd van Google en DuckDuckGo. Zijn bewijs? Hij kan geen geloofwaardige literatuur vinden die onvruchtbaarheid na vaccinaties bewijst.

Die afwezigheid van informatie kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Als je nergens kunt vinden dat Elon Musk een buitenaards wezen is, is de kans groot dat hij dit niet is, maar na een jaar in de nepnieuws wereld betrap ik mezelf inmiddels op de gedachte of er geen diepgaand complot gaande is dat mij van de waarheid wil houden.

Schizofrenie

Rode vlaggetjes en zwarte lijstjes zijn voor veel consumenten van nepnieuws censuur. Onderwijsprogramma's en communicatiecampagnes tegen misinformatie zijn propaganda. Sommigen komen daarom met meer crea-

tieve ideeën: ‘In gesprek met complotdenkers? Benader ze als iemand met schizofrenie’, kopt *De Telegraaf* in november. Onderzoekers van UMC Groningen zagen namelijk overeenkomsten tussen complotdenkers en mensen met psychotische paranoïde wanen. Ik ga een poging wagen deze kerst, maar ik betwijfel of mijn ooms de vergelijking kunnen waarderen.

Zo krijgen nog meer oplossingen een *A for effort*, maar de praktische effectiviteit ervan blijft achter. Initiatieven over mediawijsheden, zoals allerlei infographics en games, bereiken vaak slechts een klein deel van de samenleving. Het verwijderen van nepnieuwsverspreiders van sociale media drijft hen naar andere platformen met minder regels, zoals Telegram. En het ontvrienden van een collega die laatst een bericht deelde van ‘een ONAFHANKELIJK medisch-wetenschappelijk professional’ heeft nooit mensen dichter bij elkaar gebracht.

SHIFT

De oplossingen werken vaak niet naar wens om een eenvoudige en tegelijkertijd complexe reden: dé complotdenker, dé nepnieuwsconsument, dé antivaxer, dé coronawappie bestaat niet. En andersom bestaan ook dé schapen en dé blinden niet. De motivaties, ideeën, visies, overtuigingen en geloven lopen ver uiteen. Van pragmatische en politieke overwegingen tot filosofische en spirituele. Het framen in pejoratieve termen ontmoedigt niet alleen zinvolle gesprekken, het draagt er ook weinig aan bij om onjuistheden de wereld uit te krijgen. Weten-

schappelijke factchecks kunnen bijvoorbeeld handig zijn voor degenen die niet zeker zijn van een vaccinatie, maar ze doen weinig voor mensen die wachten op de SHIFT; een ‘tweedeling van bewustzijn’ in 2022 waar niet-spirituele mensen ‘worden verwijderd van de aarde’. Dat stond op Facebook, bewijs maar eens dat die niet gaat plaatsvinden.

Proef op de som

Het afgelopen jaar heb ik daarom meer gehad aan Tik-Tokkers die gesprekken over nepnieuws met hun familieleden deelden dan aan de meeste antinepnieuws campagnes. In die gesprekken zit de remedie voor een belangrijker probleem. Niet om nepnieuws uit de wereld te helpen, maar om elkaar te begrijpen. Dat is fundamenteel dan discussiëren over wat waar is en wat niet. Als je namelijk niet luistert naar de tirade van je neef over gemanipuleerde sterftecijfers, hoe kun je dan verwachten dat hij wel luistert naar jouw wetenschappelijke verklaringen?

De komende feestdagen gaat de proef op de som. Hoe voer je die dialoog zonder elkaars koppen in te slaan met Wikipediapagina's en WordPress-wetenschap? Dat kunnen de techreuzen, overheden en wetenschappers niet voor ons beslissen, zij zitten niet aan de eettafel. Uiteindelijk moeten we samen verder, onderling, aan welke waarheden we ons ook vastklampen. De manier waarop lees je in de laatste editie van ‘Achter het nepnieuws’ in *IP #2* van volgend jaar.

6 En nu?

(16 maart 2022)

Hoe praat je met je 'Qmom' of een 'complete denker' zonder elkaar de tent uit te vechten? Of is het beter elkaar te negeren? In het laatste deel van *Achter het nepnieuws* blik ik terug op mijn ervaringen en vraag ik me af: En nu?

Het pak met een feestelijke vlinderdas hangt klaar, gestoomd en wel. In de binnenzak zitten spiekbrieftjes met tips aan mezelf. 'Vraag door'. 'Oordeel niet'. 'Zoek overeenkomsten'. De kerst moet het *moment suprême* van mijn reis door de nepnieuws wereld worden. Een jaar lang in de krochten van het internet heeft me klaargestoomd om een heel diner met mijn 'wakkere' familie door te komen, en om de onvermijdelijke gesprekken over de moddervloed die in de negentiende eeuw een geheime beschaving van de aarde spoelde op constructieve wijze te voeren. Alleen gooit nepnieuws op kerstavond al roet in het eten.

Geweld en tribunalen

Een familielid is ziek, zijn bingokaart met coronasymptomen hartstikke vol. Omdat 'C19' in mijn familie niet bestaat, gaat het diner alsnog door. Een zelftest dan maar? Dat is een 'schending van de lichamelijke integriteit'. Iets met DNA-databanken, zeggen ze. De suggestie van de zelftest is genoeg voor dreigingen met geweld en tribunalen, mijn uitnodiging wordt zelfs ingetrokken.

Ik ben echter niet de enige met een lege agenda tijdens de feestdagen. Verre van, blijkt op de Reddit-pagina *QAnonCasualties*. Veel van de 230.000 lotgenoten hebben een schrijnende kerst achter de rug. Kleinkinderen die niet meer welkom zijn bij oma omdat ze zich lieten vaccineren. Een geprikte vrouw die alleen slaapt omdat haar man denkt dat hij nu magnetisch wordt van seks met haar. Ouders die al het contact verbreken met hun kinderen omdat ze een mondkapje droegen toen de pizabezorger aan de deur stond. Andersom is in meerdere Reddit-, Facebook- en Telegram-groepen te lezen hoe mensen moeite hadden met hun 'sheeple'-naasten die blind in het sterilisatiecomplot van de overheid stapten.

De meeste van al deze mensen zitten echter met dezelfde vraag: hoe moet ik nu omgaan met mijn vrienden, familie of collega's? Ik sla mijn spiekbriefjes en enkele onderzoeken erop na in de hoop op wat handige tips.

Geen splijtzwam

Terugkijkend op het afgelopen jaar heeft deze serie een aantal inzichten opgeleverd. Zo blijkt nepnieuws een

breed concept dat zich lastig laat definiëren en is consensus binnen de nepnieuws wereld ver te zoeken, mede omdat de consumenten en hun mediadiëten enorm divers zijn. Daardoor zijn de ‘oplossingen’ die nepnieuws moeten aanpakken zelden effectief. De talloze gesprekken die ik voerde met mijn echokamergenoten, de vele *rabbit holes* die ik inkukelde en mijn veranderende nieuwsbeleving geven echter ook hoop. Hoop dat nepnieuws geen splijtzwam hoeft te zijn, maar dan moet je wel rekening houden met de volgende drie zaken.

Allereerst: inhoudelijke gesprekken hebben weinig zin als je gesprekspartner een andere kijk op het concept ‘waarheid’ heeft. Dat is alsof je probeert te dammen met iemand die wil schaken. Het resultaat is vaak een wellesnietesdiscussie waar het halen van het eigen gelijk vooropstaat en intussen de ander voor domkop wordt uitgemakkt. Dit terwijl verschillende onderzoeken aanwijzen dat intelligentie en opleidingsniveau geen bepalende factoren zijn voor of iemand nepnieuws gelooft. Bedenk ook dat terwijl jij je afvraagt hoe je complotdenkende neef in hemelsnaam in bepaalde theorieën kan geloven, hij waarschijnlijk hetzelfde denkt over jou. In nepnieuws-groepen heerst dan ook veel frustratie over waarom anderen maar niet hun waarheid zien.

Corona als projectiescherm

Ten tweede nemen we te snel aan dat ‘de ander’ slechte bedoelingen heeft. Neem een Facebook-reactie op een nieuwsartikel over corona waar iemand schrijft dat ‘een

stem op de VVD een bewuste keuze vóór pedofilie is'. Of het verwijt dat 'een klimaatontkenner iedereen wil laten stikken in de smog zodat de benzine betaalbaar blijft'. In beide gevallen wordt de ander tekortgedaan. Met een dergelijke animositeit is een gesprek voeren ook nog eens behoorlijk lastig. Onbewuste psychologische processen, zoals *confirmation bias* en patroonherkenning, zijn in dit geval realistischer verklaringen. Het afgelopen jaar zijn mijn tijdlijnen steeds meer gevuld met nepnieuws, zelfs als ik er bewust niet meer naar op zoek ging. Hoewel de rol van echokamers en filterbubbels beperkt is, helpen deze zeker niet mee.

Tot slot het belangrijkste inzicht: er zit altijd meer achter. Deze serie over nepnieuws gaat dan ook niet over 'nep' nieuws, maar over de onzekerheden en individuele zoektochten naar zingeving, verklaringen en vervulling. Neem corona. Dat is een projectiescherm voor allerlei grote maatschappelijke debatten. Talloze angsten en verlangens worden op de pandemie geprojecteerd. Zaken als armoede, overbevolking, wantrouwen, ongelijke kansen en angst voor de dood zijn vaak de diepere laag in discussies, en ook in het nepnieuws erover. Psychologen dichtten, als het gaat om complottheorieën, daarnaast een rol toe aan het ego. 'Ik weet iets wat jij niet weet' geeft volgens hen een gevoel van macht aan mensen die zich daarvóór machteloos voelden.

Overtuigen met feitjes

Elkaar proberen te overtuigen met feitjes werkt zelden. Het is mij in het afgelopen jaar nooit gelukt om iemand op andere gedachten te brengen, ondanks mijn spervuur aan kritische vragen en wetenschappelijke literatuur. En alternatieve feiten die niet pasten binnen mijn definitie van waarheidsvinding, konden mij evengoed zelden overtuigen. Uit een recent verschenen paper in *Nature* blijkt dat als misinformatie in onze herinnering is 'geëncodeerd' en nieuwe informatie die ontkracht, de originele misinformatie nog altijd actief en concurrerend blijft.

Elkaar proberen over te halen hoeft ook niet het doel van een gesprek te zijn. We hoeven elkaar niet te 'redden' van complotten of van complotdenkers. Mick West, auteur van het boek *Escaping the Rabbit Hole*, laat in zijn onderzoek zien dat het stoppen met geloven van complottheorieën veelal vanuit de gelovige zelf komt, en niet door een feitenrelaas van familieleden. Verdiepen in de achterliggende zorgen is zinvoller, daar vond ik tevens de overeenkomsten met de mensen in mijn bubbels. Zo kan ik eindeloos discussiëren met mijn familie over de hoeveelheid hormonen in sojabonen, maar het wordt pas een goed gesprek als er wordt doorgevraagd. Dan blijkt het eigenlijk te gaan over veranderende voedseltrends en de druk om meer plantaardig te eten.

Meer dan verschillen

In het geval van soja kom je er met een goed gesprek waarschijnlijk prima uit. Discussies over bijvoorbeeld

vaccinaties kunnen daarentegen behoorlijk hoog oplopen. Vandaar een bonustip: weglopen is oké, maar kom altijd terug. Willen we leren omgaan met verschillende definities van waarheid, dan zijn contact en discussie noodzakelijk. Keren we de rug naar iedereen met een ander wereldbeeld, dan riskeren we meer polarisatie. Acceptatie van al die waarheden is een hele uitdaging, maar realiseer je dat je relaties met anderen uit meer bestaan dan alleen de verschillen in overtuigingen. Daarom pak ik het contact met mijn familie weer op. Niet om te discussiëren over *chemtrails*, maar om betere gesprekken te voeren. En misschien, heel misschien, kunnen we de volgende feestdagen weer samen vieren.

In *Achter het nepnieuws* neemt de journalist en informatie-professional Vincent Janssen je mee op een zoektocht naar de algoritmes, echokamers en complottheorieën die worden gezien als de basis voor verschillende soorten desinformatie. Die ontdekkingsreis leidt tot soms verrassende conclusies en aanbevelingen. Deze bundel bevat zes afzonderlijke bijdragen van Janssen, die oorspronkelijk zijn gepubliceerd in *IP, vakblad voor informatieprofessionals*. Ze zijn geselecteerd door Jos van Helvoort voor het mini-symposium *Nepnieuws en het hoger onderwijs*.

Met dit symposium neemt Jos van Helvoort (Eindhoven, 1957) afscheid van De Haagse Hogeschool. Hij begon zijn loopbaan in de informatiesector als cursuscoördinator bij GO Opleidingen. Vanaf 1 december 2001 werkte hij aan De Haagse Hogeschool als hogeschooldocent bij de opleiding Informatiedienstverlening en -Management (IDM), die in 2015 opging in de brede bacheloropleiding HBO-ICT. Voor het lectoraat Duurzame Talentontwikkeling deed hij onderzoek naar het beoordelen van informatievaardigheden waarop hij in 2016 promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn werk als onderzoeker voor het lectoraat is de laatste jaren vooral gericht op het grensgebied van mediawijsheid en informatievaardigheden. De bestrijding van desinformatie staat daarbij centraal. Hij is lid van het Standing Committee en Organizing Committee van de European Conference on Information Literacy (ECIL).

ISBN 9789463014083

9 789463 014083 >

Eburon
Academic Publishers